

Ա.Հ. ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ՊԵՏՔ Է ԽՈՍԻ ...

(Թումանյանը և Անդրանիկը հայրենիքի համար ճակատագրական պահերին)

Դիտարկվում է 20-րդ դարասկզբի հայ երկու մեծագույն անհատների՝ Հովհաննես Թումանյանի և Ջորավար Անդրանիկի սերտ համագործակցությունը հայրենիքի համար վտանգավոր մի ժամանակահատվածում: Իրենց ուսերին առնելով մեծագույն պատասխանատվություն՝ նրանք համատեղ հանդես եկան ժողովրդին համախմբելու և վտանգված հայրենիքը պաշտպանելու նվիրական առաքելությամբ:

Առանցքային բաներ. Ամենայն հայոց բանաստեղծ, մեծանուն զորավար, բախտորոշ ու դրամատիկ դարաշրջան, «Հայաստան» պարբերական, կոչ, հոդված, նամակ:

Հայոց պատմության բախտորոշ ու դրամատիկ շրջաններից մեկը 20-րդ դարի սկիզբն է՝ 1900-ից 1920 թվականն ընկած ժամանակահատվածը, որն այնքան լեցուն է ինչպես խիզախ ու հերոսական, այնպես էլ չարաբաստիկ և ողբերգական բազում իրադարձություններով:

Թվում է, թե այդ դարաշրջանն էր հանդիսանում անկյունաքարային և շրջադարձային, և մեր ժողովուրդը պիտի տեր դառնար իր բախտին, ազատությանն ու պետականությանը կամ կորչեր ու կործանվեր աշխարհավեր ու արյունալից իրադարձությունների հորձանուտում:

Բարեբախտություն է, որ այդ դրամատիկ դարաշրջանում հայ հասարակական-քաղաքական (և ոչ միայն) մտքի ասպարեզում կողք կողքի կամ ձեռք ձեռքի տված գործել են այնպիսի վիթխարի անհատներ, որպիսիք են Հովհաննես Թումանյանն ու Ջորավար Անդրանիկը:

Ամենայն հայոց բանաստեղծն ու Ամենայն հայոց զորավարը միասնական անհատնում ջանքերի գնով փորձել են փրկել ավերվող հայրենիքը և ցեղասպանությունից մազապուրծ եղած ժողովրդի վերջին բեկորները:

Ճշմարիտ է նաև, որ Անդրանիկը, սրի հերոս ու ռազմի հերոս լինելուց զատ ու այդ ամենին զուգահեռ, նույնաչափ խոսքի և ոգու մարդ էր, գրի և գրչության, մշակույթի մեծ նվիրյալ ու հովանավոր:

Հայ ժողովրդին պատուհասած ճակատագրական փորձությունները շարունակվում էին նաև 1917 ու 1918 թվականներին: Հայությունն ու հայրենիքը գտնվում էին ողբերգական կացության մեջ, բայց, միաժամանակ, ճակատագիրը հույսեր էր առկայծում՝ ավերված հայրենիքի վերածնության և անկախության վերականգնման համար:

Թումանյանն ու Անդրանիկը միմյանց ծանոթ էին դեռ դարասկզբից, և այդ ծանոթությունը կայացել էր իջևանցի անվանի հայդուկ Սևքարեցի Սաքոյի միջնորդությամբ՝ Լոռիում [1]: Այն ժամանակ՝ 1904 թ., Սասնո ապստամբության ճնշումից հետո Անդրանիկը մի պահ հանգրվանել էր Արևելյան Հայաստանում, որից հետո նա մեկնեց Եվրոպա:

Թումանյանի և Անդրանիկի մտերմությունը խորացավ և վերաճվեց կայուն բարեկամական զգացմունքների հետագայում՝ 1916-1918 թթ., երբ նրանք նաև հաճախակի հանդիպելու առիթներ ու հնարավորություններ ունեին:

Հայտնի է, որ 1914 թ. Անդրանիկը ժամանեց Կովկաս և Թիֆլիսում հանդիպեց ռուսական պետական և զինվորական գործիչների հետ, ապա գլխավորեց հայկական առաջին կամավորական գունդը, որն ամենախոշոր կամավորական զորամասն էր: Առաջին կամավորական գունդը փառավոր մարտական ուղի անցավ 1914 թ. աշնանային և ձմեռային մարտերից մինչև 1915 թվականի հաղթանակները: 1915 թ. փետրվարին Անդրանիկը սաստիկ հողացավերի պատճառով կարճ ժամկետով եկավ Թիֆլիս՝ բուժվելու: Բայց ընդամենը տասն օր անց նա ստիպված էր վերադառնալ ռազմաճակատ: 1915 թ. փետրվարի 20-ին Անդրանիկի ճակատ ուղևորվելու կապակցությամբ ողջերթի միջոցառում տեղի ունեցավ Թիֆլիսում, որտեղ ջերմաշունչ խոսքով հանդես է գալիս Թումանյանը: Նա հաղթանակ ու քաջություն է մաղթում հայ կամավորներին, իսկ Անդրանիկին անվանում «Հայոց աշխարհին ազատություն բերող Գարիբալդի» [2]:

Թումանյանի իմաստնությամբ դրոշմված վերոնշյալ բնութագրումը ճիշտ է և համապատասխանում է պատմական իրողություններին: Նույնիսկ կարելի է պնդել, որ Անդրանիկը մեզ համար շատ ավելին էր, քան Գարիբալդին Իտալիայի համար: 1916թ. մարտին Անդրանիկը կրկին Թիֆլիսում էր, որտեղ պիտի մաքառեր հազարավոր արևմտահայ փախստականների տեղավորման ու ապահովության խնդիրների լուծման համար: Արևմտահայ գաղթականների հոսքը Վրաստանի ապագա մայրաքաղաք, սոցիալական ծանր տագնապներից բացի, ստեղծել էր նաև քաղաքական առումով լարված իրավիճակ: Վրացական շրջաններում սկսել էին լուրեր շրջանառվել, թե հայերը նախապատրաստվում են Անդրանիկի գլխավորությամբ հարձակվել վրացիների վրա և տիրանալ Թիֆլիսին: Այս տրամադրությունները կանխելու և ճշմարտությունը տեղ հասցնելու նպատակով Թումանյանը մամուլում հանդես է գալիս «Ինչ են ասում» հոդվածով, որում խստորեն դատապարտում է նման քարոզչություն անողներին և տարածողներին: Բանաստեղծը հիմնավորում է, որ այդ կարգի լուրեր տարածողները սադրիչներ են, որոնք ձգտում են խաթարել հայ և վրացի ժողովուրդների բարեկամական ավանդույթները: Ըստ Թումանյանի դիտարկման՝ Անդրանիկը ոչ միայն վրացի-

ների դեմ խմբեր կազմելու և գործելու նպատակներ չունի, այլև՝ «Եթե խումբ կազմելու լինի, ոչ թե ձեր դեմ գալու համար կկազմի, այլ ձեզ օգնելու, եթե երբևիցե դուք էլ նեղության մեջ լինեք մի էնվերի ձեռքից, ինչպես մեր ժողովուրդն է» [3]:

Վերոհիշյալ հոդվածում Թումանյանը ներկայացնում է Անդրանիկին իր մարդկային, ազգային ու քաղաքացիական լավագույն գծերով ու հատկություններով: Նա մեջբերում է Զորավարի հետևյալ հայտնի խոսքը. «Երբ իրիկունը գլուխդ բարձին կդնեք, որ քնանաք, մի քիչ մտածեցեք ձեր ազգի մասին: Այնուհետև մտածեցեք ձեր հարևանի մասին, հայ լինի նա, թուրք լինի, վրացի լինի, ով կուզե լինի, և բարի մտածեցեք» [4]:

Թումանյանի ու Անդրանիկի ճանապարհները հատվեցին ճակատագրական 1917 թվականին, երբ նրանք երկու անգամ համախորհուրդ ուղերձներով հանդես եկան հայոց հայրենիքի համար ծանր և ճակատագրական պահերին:

Առաջինը կապված է «Հայաստան» համահայկական պարբերականի հիմնադրության հետ: Առաջին համաշխարհային պատերազմի և հայոց ցեղասպանության հետևանքով նոր, աննախադեպ իրավիճակ էր առաջացել: Եղեռնից մազապուրծ հարյուր հազարավոր գաղթականներ էին դեգերում Արևելյան Հայաստանի ու Ռուսաստանի բազմաթիվ բնակավայրերում: Գաղթականների, որբերի, Արևմտյան Հայաստանի վերաշինության հիմնահարցերի արծածման համար Զորավար Անդրանիկը որոշեց ստեղծել նոր պարբերական, որի հիմնադրության ակունքների մոտ կանգնած էր իր հավատարիմ բարեկամը՝ Հովհաննես Թումանյանը:

Եվ Ամենայն հայոց զորավարի ու Ամենայն հայոց բանաստեղծի ջանքերով ասպարեզ եկավ «Հայաստան» օրաթերթը, որը պիտի դառնար հայ դատի խոսափողը: Անդրանիկ համարում կողք կողքի գետեղված էին տվյալ դարաշրջանի և առհասարակ բոլոր ժամանակների երկու մեծագույն հայ անհատների՝ Հովհ. Թումանյանի և Զորավար Անդրանիկի ուղենշային հրապարակումները: Մեկ դարից ավելի ժամանակ է անցել այդ օրից, սակայն վերոնշյալ հոդվածները չեն կորցրել իրենց հրատապությունն ու արդիականությունը:

«Հայաստանը պետք է խոսի», - այսպես էր վերնագրված Թումանյանի հոդվածը, որում նա նշում է, թե Հայաստանի շուրջ և հայկական հարցի շուրջ ինչեր ասես չեն կատարվել, սակայն «Հայաստանը, գրեթե միշտ լռության է եղել դատապարտված ակամա: Ոչ նրա ցավն ենք կարողացել ճշմարիտ իմանալ, ոչ էլ ցանկությունը: Հայաստանը պետք է խոսի վերջապես» [5]:

Նույնքան խորիմաստ ու ծրագրային էր Անդրանիկի ստորագրությամբ հոդվածը («Հայրենիքի վերաշինությունը»), որտեղ հստակ ու վճռական նշված է հետևյալը. «Մեր արեան հարցը արդեն դրուած է ազատութեան և համաշխար-

հային խաղաղության համար պատերազմող պետութեանց դիվանագիտական սեղանի վրայ...Արեան հարցի հետև և այնքան խոշոր՝ դրված է մեր ժողովրդի առջև և վերաշինության հարցը, որուն պետք է լծուին մեր բոլոր ուժերը: Վերաշինության ծանրության տակ է, որ մենք բոլորս հավաքականորեն պետք է մեր ուները տանք և որուն մէջ ոչ ոք պետք է ինքզինքը դուրս հաշուէ» [6]: Ահա այսպես սկսեց իր առաքելությունը «Հայաստան» պարբերականը: «Հայաստանը» խոսեց ժամանակի երկու ամենանշանավոր անհատների շուրթերով և գործողությունների ծրագիր առաջարկեց:

Թումանյանը և Անդրանիկը համայն հայության առջև հանդես եկան նույն 1917 թվականին՝ ևս մեկ անգամ: Դա վերոնշյալ թվականի վերջերին էր, երբ արդեն զգացվում էր թուրքական մոտալուտ արշավանքի վտանգը: Այդ օրերին Անդրանիկի կողմից ամեն ինչ արվում էր, որպեսզի շուտափույթ կազմավորվեն հայկական կանոնավոր զինված ուժերը և շտապ ուղևորվեն ռազմաճակատ:

1917թ. դեկտեմբերի 22-ին «Հայաստան» օրաթերթում հրապարակվեց Անդրանիկի՝ որքան խորիմաստ, նույնքան հուզախոռով կոչը, որում ժողովրդական բոլոր ուժերին հորդորում էր պաշտպան կանգնել հայոց հայրենիքին. «Պաշտպանեք, չթողնեք, որ օսմանեան բանակը, օգտվելով պատեհութենէն, գրոհ տա մեր վաղվա մեծ շենքի վրա» [7]:

Զորավարի խորին համոզումով՝ «...Մեր ժողովուրդը կամ կապրի իր վերջին օրերը և կամ կգտնվի վաղվան ազատութեան նախօրյակին: ...Հասած է ժամը վերջին մարտնչումի: Գալիք ազատությունը կը պատկանի բոլորիս, թուրքից գրավված երեք նահանգներու ժողովուրդներին» [8]:

Զորավարի կոչը գերհուզական լիցքերով բռնավորված բաղադրիչներ ուներ իր մեջ, որը պիտի ոգեշնչեր հայ հասարակության լայն շերտերին: Ահա վերոնշյալ կոչի ամենապաթետիկ հատվածը. «Եթե հավաքական կերպով չպատասխանես այս կոչին, եթե պայծառ գիտակցականութիւն չունենաս հայրենիքի և փախստական ժողովրդի, բզկտված մայրերու, բռնաբարած հայ կույսերու ներկա սարսափելի կացութեան, եթե դուն հասկացողութիւնը չունենաս ստեղծված ծանր թուլի, այնժամ ետ առ ինձմէ հերոս անունը, զոր դուն ես տուած և իրաւունք մի ունենար իմ վրա արտասվելու» [9]:

Զորավարը բարոյական իրավունք էր վաստակել այսպես՝ այս ոգով ու ոճով պահանջելու իր ժողովրդից. «Հասկացութեան, տրամաբանութեան, գործի և գործելակերպի ազգային մէկ ճակատ – ահա հրամայականը, ահա վերջին խօսքը» [10]:

Զորավարի սույն կոչ-հորդորանքին անմիջապես արձագանքում է Ամենայն հայոց բանաստեղծը: Մեկ օր անց՝ 1917 թ. դեկտեմբերի 23-ին, տպագրվում է

նրա նամակ-արձագանքը՝ ուղղված Անդրանիկին, որում նշում է, որ ահավոր վտանգի առջև յուրաքանչյուր մարդ պետք է ընդհանուրի սեղանին բերի ինչ որ ունի և կարող է՝ թե վերահաս վտանգը կանխելու և թե բաղձալի խաղաղությանը հասնելու համար: Բանաստեղծը հպարտությամբ է նշում. «Ես չորս տղա ունեմ, չորսն էլ երկրի կառավարութեան, Ազգային խորհրդի և քո տրամադրութեան տակ են՝ իսկ չորս աղջիկս էլ պատրաստակամ գնում են թիկունքի աշխատաքներին, ինչի որ ընդունակ կլինեն» [11]:

Բանաստեղծի անկեղծ խոստովանանքը չափազանց հուզիչ է հնչում Զորավարի և հայրենի ժողովրդի առջև. «Ես էլ, անշուշտ, սրանից թանկ ոչինչ չունեմ, հետևաբար ոչինչ չեմ խնայել, միայն թե կարողանաք բոլոր ազնիվ ժողովուրդների և ազատասեր հոգիների հետ ետ մղել վերահաս վտանգը և պաշտպանել ամենքիս սրբազան իրավունքներն ու ազատությունը» [12]:

1917 թ. դեկտեմբերի 29-ին «Հայաստան» պարբերականում տպագրվեց պատասխան նամակ-արձագանքը՝ ուղղված Հովի. Թումանյանին, որում դրվատանքի արժանի խոսքեր են հնչում բանաստեղծի հայրենանվեր վարք ու բարքի վերաբերյալ. «Ես հրճուանքով կարդացի նամակդ, հասած է ժամը, որ բոլոր նմանին քեզի՝ տրամադրելի ընելով իրենց զաւակները և դրամը հայրենիքի պաշտպանութեան գործին: Պետք է մոռանաք պահ մը գրիչը, փոխարինելով սուրին՝ ստեղծելու համար հայրենիքը, որուն խաղաղ ծոցին մէջ միայն կը ծաղկի գեղաբուստի կեանքը» [13]:

Զորավարը հույս է հայտնում, որ հայ մտավորականությունը հետևելու է Թումանյանի օրինակին, որով պիտի դարբնվի հայոց սրբազան ազատությունը:

Ահա այսպիսի վարքագիծ են դրսևորել հայոց մտքի և բազկի մեծանուն վարպետները՝ Թումանյանն ու Անդրանիկը հայրենիքի համար ճակատագրորեն ծանրագույն պահերին:

Եզրակացություն: Հովհաննես Թումանյանի և Զորավար Անդրանիկի մտերմությունը և համագործակցությունը հայ ազգային քաղաքական պատմության լուսավոր և հուզախոռով էջերից են: Նրանց ազնվագույն համագործակցության օրինակը խիստ ուսանելի և արդիական է մեր ժամանակների համար, քանզի հայ ժողովուրդը 20-րդ դարի և 21-րդ դարի առաջին երկու տասնամյակների ընթացքում մղեց հայրենական պատերազմներ, որտեղ երևաց մեր արժեհամակարգային բացթողումները: Հայրենիքի պաշտպանությունը վերաբերում է ոչ թե կամ ոչ միայն շարքային քաղաքացիներին, այլև բոլոր բարձր ու միջին պաշտոնյաներին և նրանց զավակներին:

Ահա թե ինչու սերունդների հիշողության մեջ մշտապես պետք է թարմ պահել, թե հայրենիքի պաշտպանության համար ինչպես են մաքառել Զորավար

Անդրանիկը՝ իր զինվորներով և դուստրերով: Հայրենիքի համար դժնդակ պահերին նրանք հանդես են եկել միասին՝ իրենց ուսերին ստանձնելով վիթխարի պատասխանատվություն ներկա ու գալիք սերունդների առջև: Նրանց կյանքն ու գործը, թողած դասերն ու պատգամները հայրենիքին անմնացորդ ու մինչև վերջ նվիրվելու լավագույն օրինակն են:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. **Սիմոնյան Հր.** Անդրանիկի ժամանակը. Գիրք Ա.- Ե.: «Կախա» հր., 1996.- 230 էջ:
2. **Այվազյան Հ.** Զորավար Անդրանիկ և Հովհաննես Թումանյան.- Ե.: «Հայկական հանրագիտարան» հր., 2004.- էջ 13:
3. **Թումանյան Հովհ.,** Եժ, հ.VI, Ե.: 1959 թ., էջ 224:
4. Նույն տեղում, էջ 225:
5. «Հայաստան» (Թիֆլիս)16 ապրիլի 1917, թիվ 1:
6. Նույն տեղում:
7. Նույն տեղում, 22 դեկտեմբերի 1917:
8. Նույն տեղում:
9. Նույն տեղում:
10. Նույն տեղում:
11. Նույն տեղում, 23 դեկտեմբերի 1917:
12. Նույն տեղում:
13. Նույն տեղում, 29 դեկտեմբերի 1917:

Ա.Օ. ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

АРМЕНИЯ ДОЛЖНА ГОВОРИТЬ

(Туманян и Андраник в судьбоносные для Родины моменты)

Рассматривается тесное сотрудничество двух выдающихся армян XX века - Ованеса Туманяна и Зоравара Андраника, в судьбоносном и трагическом для Родины 1917 году.

Близость и сотрудничество между Туманяном и Андраником приобрели новые черты во время Первой мировой войны, когда существование армянского народа оказалось под угрозой.

Их совместными усилиями в апреле 1917 г. в Тбилиси вышла газета «Айастан», в первом номере которой были опубликованы программные статьи Туманяна «Армения должна говорить» и Андраника «Восстановление Родины».

«Армения должна говорить» - под таким названием развивалось сотрудничество двух великих армян во имя спасения Родины.

Ключевые слова: всеармянский поэт, известный полководец, судьбоносный и драматический период, газета " Айастан", статья, письмо.

A.O. KARAPETYAN

ARMENIA MUST SPEAK

(Toumanyán and Andranik in fatal minutes for the Motherland)

The cooperation of two prominent Armenians of the 20th century, Hovhannes Toumanyán and Commander Andranik, in the year 1917, which was fateful and tragic for the Motherland is considered.

The closeness and cooperation between Toumanyán and Andranik acquired new features during the World War I, when the existence of the Armenian people was threatened.

Through their joint efforts, in April 1917, the newspaper "Hayastan" was published in Tbilisi, in the first issue of which Toumanyán's program articles "Armenia must speak" and Andranik "Restoration of the Motherland" were published.

"Armenia must speak" - by this name, the cooperation of the two great Armenians developed for the sake of saving the Motherland.

Keywords: Pan-Armenian poet, famous commander, fateful and dramatic period, newspaper "Hayastan" article, letter.

УДК 316.628:331.101.3:373.58

С.Г. МАНТАШЯН

**ЦЕННОСТНО-СМЫСЛОВЫЕ ФАКТОРЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО
ЗДОРОВЬЯ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ КОЛЛЕДЖЕЙ В КОНТЕКСТЕ
МОТИВАЦИИ ТРУДОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

Рассматриваются вопросы мотивации трудовой деятельности. На обсуждение выносятся положения, дополняющие программу социологического исследования мотивации трудовой деятельности персонала вуза. В частности, предлагается в мотивационной модели преподавателей колледжей "инновационного" университета учитывать категорию "профессиональное здоровье".

Ключевые слова: мотивация, колледж "инновационного" университета, мотивационная модель, профессиональное здоровье.

Постоянно меняющийся мир ставит человечество перед многочисленными вызовами. Армения так же, как и большинство других стран, пытается занять свое место в мировой экономике. Как известно, в решении этой проблемы многое зависит от уровня развития одного из важнейших социальных институтов общества – образования.

Рассмотрение концепций, начиная от античного периода вплоть до сегодняшнего времени, показывает, что любая система образования возникает и развивается как реакция на вызовы общества. Достижения научно-технического